

Zpravodaj České demografické společnosti

63/2014

Členský tisk

12. Evropská populační konference

Jedním z úkolů, který si při svém vzniku v roce 1983 předsevzala Evropská asociace pro populační studia (EAPS), bylo vytvořit platformu pro setkávání se těch badatelů, jejichž společným zájmem je interdisciplinární výzkum obyvatelstva, zejména v Evropě. Hned od počátku se také snažila umožnit osobní kontakty badatelů z různých zemí formou seminářů, workshopů a pracovních skupin či konferencí. Evropské konference, na které zve všechny, kdo se zabývají demografickým výzkumem obyvatelstva, jsou pořádány každé dva roky. Na konference jsou zváni nejen specialisté působící v Evropě nebo studující problematiku vývoje obyvatelstva evropských zemí, ale badatelé ze všech kontinentů. Konference tak umožňují osobní setkání, které i v době internetu zůstávají nezastupitelnou formou vědecké diskuse.

12. konference EAPS se konala ve dnech 25. až 28. června 2014 v Budapešti ve spolupráci s Maďarským demografickým výzkumným ústavem (Hungarian Demographic Research Institute, HDRI). Tento ústav byl založen již v roce 1963, v současnosti je to interdisciplinární instituce, kde se studuje vývoj obyvatelstva Maďarska v celé šíři, včetně vývoje v minulosti. Ústav vydává anglickou verzi časopisu *Demográfia* a další tituly, každé tři roky analýzu vývoje obyvatelstva v Maďarsku (ve spolupráci s Maďarským statistickým úřadem pod názvem *Démográfiai portré, Demografický portrét Maďarska*, jehož obsah je podobný publikacím *Populační vývoj ČR*, vydávaným před časem Katedrou demografie a geodemografie PřF UK, poslední vydání je z roku 2012 a je dostupné na www.stránkách.Ústavu). Konferenci Ústav připravil v úzké spolupráci s Korvínovou univerzitou v Budapešti, v prostorách jejíž historické budově se konference také konala. V univerzitní aule proběhl úvodní ceremoniál, konala se zde Valná shromáždění EAPS. V hlavním foyer byly umístěny postery, v posluchárnách jednotlivé sekce, kterých bylo celkem 117, na nádvoří v prvním patře uspořádali pořadatelé pro účastníky neformální party. Závěrečný ceremoniál byl umístěn do jiné známé historické budovy Budapešti – do budovy Parlamentu.

Uvnitř tohoto vydání:

12. Evropská populační konference 1–3

Pozvánka na diskusní večery České demografické společnosti 4

EUROPEAN POPULATION
CONFERENCE 2014

25–28 June 2014 Budapest, Hungary

U příležitosti konání konference se do Budapešti sjeli zástupci všech významných evropských demografických pracovišť – svá zastoupení zde měly např. Max Planck Institute for Demographic Research z Rostocku, INED z Paříže, NIDI z Haagu, IIASA z Vídně či Centre d'Estudis Demogràfics z Barcelony, nechyběli ani zástupci renomovaných nakladatelství (např. Springer). V rámci konání konference se konalo několik výstav, na kterých se představovala jednotlivá demografická pracoviště včetně své publikační činnosti.

Hlavní téma konference **“Transitions: Opportunities and Threats”**, volně přeloženo „Možnosti a hrozby proměn“, mělo upozornit na fakt, že před půl stoletím nastaly ve východní Evropě změny ve vývoji obyvatelstva, které zásadním způsobem mění demografickou situaci kontinentu. A vzhledem k tomu, že většina demografů je zastáncem teorie demografického přechodu, respektive zastáncem souvislosti společenského vývoje a vývoje demografického, byla tak umožněna diskuse. Nejvíce zastoupené sekce se také tomuto tématu věnovaly z mnoha stran (změny v úrovni plodnosti, proměny rodiny, úmrtnostní poměry, vše v širokém sociálním kontextu).

12. Evropská populační konference (pokračování)

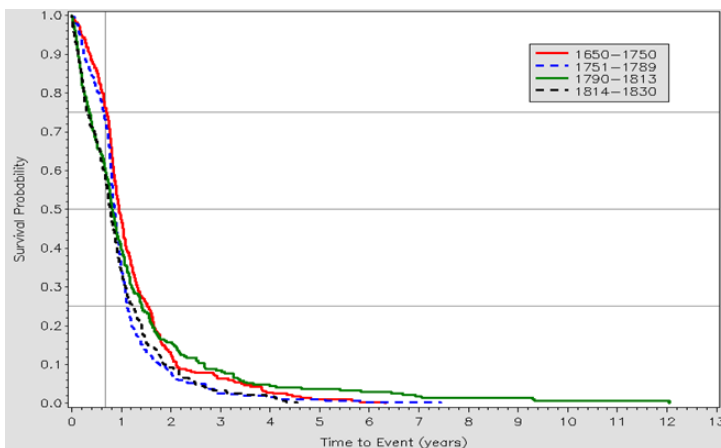
Na konferenci bylo přihlášeno zhruba 1300 účastníků; i když ne všichni nakonec dorazili, je z toho patrné, jak velký zájem o konferenci se strany demografů, ale i sociologů, ekonomů a dalších sociálních vědců byl. Díky tomu, že se konference tentokrát konala v přímém sousedství České republiky, byla účast z české strany poměrně hojná. Konference se zúčastnili ústním příspěvkem či posterem členové kateder demografie Univerzity Karlovy a Vysoké školy ekonomické v Praze, Ústavu populačních studií Masarykovy univerzity z Brna, Sociologického ústavu AV ČR v Praze, mezi účastníky byli i absolventi českých vysokých škol působící na jiných pracovištích nebo v zahraničí, podařilo se zajistit i účast studentů magisterského a doktorského programu demografie PŘF UK.

Není účelem tohoto příspěvku informovat podrobně o všech sekcích. K dokumentaci širší témat uvedeme ukázky z několika příspěvků, na kterých jsme se autorsky podílely. Jednací řečí byla angličtina, názvy příspěvků uvádíme v českém překladu, ukázky doprovodných grafů v původním znění.

Například v sekci 114 „Demografický přechod v mikro-perspektivě, 18. –20. století“ byl přednesen příspěvek s názvem „Analýza přežívání na základě individuálních dat získaných z historických farních matrik: populace narozená od konce 18. století do 30. let 19. století v Jablonci v Čechách“, který připravily Ludmila Fialová, Klára Hulíková a Barbora Kuprová a jehož záměrem bylo demonstrovat možnosti aplikace analýzy přežití na historická data získaná z rekonstrukce rodin. Autorky upozornily především na nutnost vypořádat se při analýze s problémem neúplných dat, projevujícím se v tomto případě neúplným záznamem. Konkrétně byly prakticky řešeny případy záznamů, kdy nebylo známo datum úmrtí osoby. Pro potřeby analýzy bylo v případech, kdy datum úmrtí chybělo nebo bylo nespolehlivé, uvažováno datum narození posledního dítěte dané osoby jako poslední časový údaj, kdy lze předpokládat, že daná osoba byla ještě naživu. Takováto pozorování byla ve výpočtech zahrnuta jako tzv. cenzorovaná pozorování. Právě analýza přežívání má mezi jinými tu výhodu, že umožňuje cenzorovaná pozorování do analýzy zahrnout. Její aplikace byla v příspěvku ilustrována na modelování doby trvání od narození do úmrtí studovaných osob, od narození do jejich sňatku a od sňatku do narození prvního potomka (pracováno bylo jen se záznamy za první sňatky). Uvedený postup analýzy založený na cenzorovaných pozorováních se ukázal jako vhodný. Za jeho pozitivum lze považovat mj. to, že lze pracovat i s takovými pozorováními, která by v rámci klasických metod analýzy musela být ze souboru dat vyloučena.

Z hlediska získaných výsledků se podařilo alespoň stručně představit demografický vývoj studované lokality v 18. a 19. století. Zde je pro ilustraci využit výstup analýzy přežití aplikovaný na individuální doby trvání od uzavření sňatku do narození prvního dítěte. Tato analýza byla prováděna pro 4 skupiny sňatkových kohort – sňatky uzavřené do roku 1750 vč., mezi roky 1751–1789, 1790–1813 a v roce 1814 a později. Rozsah skupin sňatkových kohort byl volen tak, aby z hlediska počtu případů (počtu známých dob trvání od sňatku do narození prvního dítěte) byly přibližně vyrovnané. Z grafu zobrazujícího funkci přežití je patrný rychlejší přechod od sňatku k narození prvního dítěte u pozdějších sňatkových kohort (sňatky uzavřené po roce 1790). V rámci těchto sňatků je také pozorovatelný větší podíl tzv. předmanželských koncepcí, tedy větší podíl dětí narozených do 8. měsíce od uzavření sňatku. Tento odstup od data vstupu do manželství je v grafu zobrazen svislou čarou – zatímco u starších sňatkových kohort se do 8. měsíce po sňatku v průměru první dítě narodilo v cca 25 % manželství, u sňatků uzavřených po roce 1790 se jednalo již o přibližně 40 %.

Doba trvání mezi sňatkem a narozením prvního dítěte (podle 4 skupin sňatkových kohort)

Pozn.: Výstup ze software SAS, verze 9.3

Výhody užití metod analýzy přežití a jejich modifikací či rozšíření (vč. např. Coxovy regrese apod.) zahrnují také možnost statistického testování výsledků nebo kvantifikace a testování výsledků pro jakkoli vymezené sub-populace v rámci studovaného souboru.

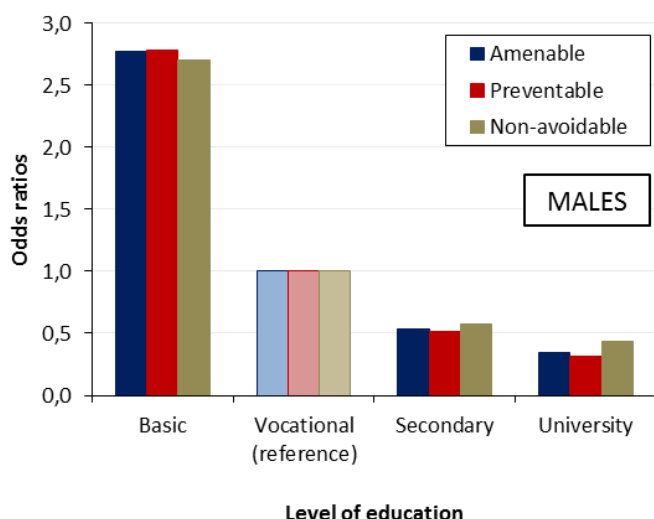
Další z přednesených příspěvků „Rozdíly v úrovni odvrátitelné úmrtnosti v závislosti na dosaženém vzdělání: situace v České republice“ byl zařazen do sekce 50 „Zdraví a vzdělání“. Již jen samostatné pojetí takto zaměřené sekce svědčí o aktuálnosti tohoto tématu v rámci demografického výzkumu. Českými zástupci v této sekci a tedy autory zmíněného příspěvku byli Jitka Rychtaříková, Klára Hulíková a Pavel Zimmermann (Vysoká škola ekonomická v Praze). Hlavním motivem se stal fakt velkých rozdílů v úrovni úmrtnosti podle dosaženého vzdělání, který se opakovaně potvrzuje především v případě českých mužů.

Záměrem tedy bylo analyzovat tyto rozdíly z hlediska příčin smrti – pro tyto účely bylo pracováno s příčinami, které jsou považovány za vyhnutelné (preventable), léčitelné (amenable) a neodvratitelné (non-avoidable). Použitá data pocházela z let 2001–2005 a seříděna do druhých hlavních souborů přímo navazovala na výsledky sčítání lidu v roce 2001. Zahrnuté věkové skupiny (5leté, nejmladší 10letá) zahrnovaly věky 30–84 let (jedná se o věk k 1. 1. 2001).

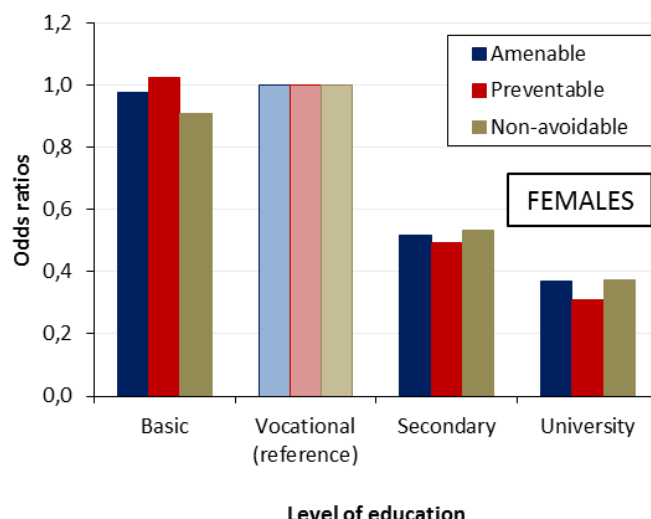
V analytické části příspěvku bylo nejprve pomocí korespondenční analýzy doloženo, že nižší stupně vzdělání se pojí především s relativně častějšími případy úmrtí v důsledku vyhnutelných nebo léčitelných příčin smrti, vyšší stupně vzdělání se pak častěji pojí s tzv. neodvratitelnými příčinami. Tento gradient se ukázal být patrným především v případě vyšších věků (v rámci provedené analýzy se jednalo o věky 65 a více let). Pomocí multinomické logistické regresní analýzy (uvedeno níže pro ilustraci) byly určeny hodnoty tzv. poměrů šancí (odds ratios) zemřít v důsledku vymezených skupin příčin smrti a šance nezemřít (tedy přežít studovaný časový interval). Hodnoty byly srovnány pro jednotlivé úrovně dosaženého vzdělání, referenční úroveň bylo zvoleno střední vzdělání bez maturitní zkoušky (výsledky byly kontrolovány na vliv věku).

Pro obě pohlaví bylo doloženo, že riziko úmrtí na kteroukoli definovanou skupinu příčin je v případě středního vzdělání bez maturity přibližně trojnásobné v porovnání s rizikem osob s vysokoškolským vzděláním. Vliv středního vzdělání s maturitou v porovnání se středním vzděláním bez maturity riziko úmrtí snižuje v průměru o polovinu, především je to patrné v případě vyhnutelných příčin pro ženy. Dosažení pouze základní úrovně vzdělání se ukázalo být z hlediska úmrtnosti nevýhodné především v případě mužů, jejich poměr šancí (rizika zemřít vs. přežít) byl v porovnání se středním vzděláním bez maturity téměř trojnásobný, především byl rozdíl patrný v případě vyhnutelných příčin smrti. Pro ženy tento jev pozorován nebyl, naopak při srovnání základního vzdělání a vzdělání středního bez maturity se pro ženy zásadní rozdíl v hodnotách poměrů šancí neprojevil.

Výsledek multinomické logistické regresní analýzy úmrtnosti podle skupin příčin smrti, poměry šancí, muži

Výsledek multinomické logistické regresní analýzy úmrtnosti podle skupin příčin smrti, poměry šancí, ženy

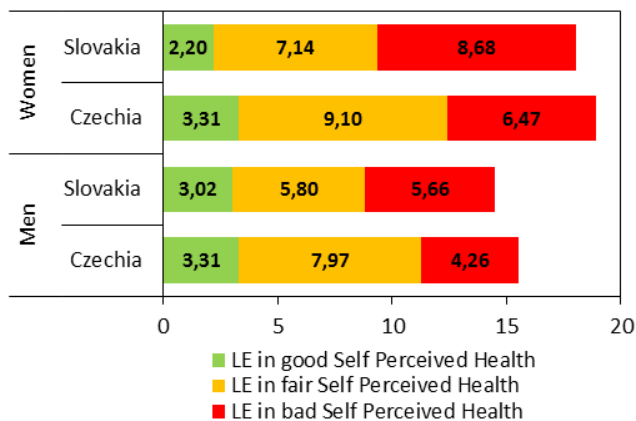
Příspěvek Hany Morávkové a Olgy Sivkové „*Naděje dožití při narození a délka života ve zdraví v Česku a na Slovensku*“ byl prezentován v sekci č. 97 „Zdraví a blahobyt při stárnutí“. Autorky nejprve na datech z tabulek života pro celou populaci ukázaly, jak se v obou zemích od roku 1992 naděje dožití při narození rozcházejí. Zatímco v roce 1992 se naděje dožití při narození rovnala v České republice 68,53 let pro muže a 76,18 pro ženy a ve Slovenské republice 67,58 let pro muže a 76,27 let pro ženy, rozdíl tedy činil 0,95 roku ve prospěch českých mužů a 0,09 roku ve prospěch slovenských žen, za dvacet let samostatnosti hodnoty vzrostly hodnoty na 75 let pro muže a 80,9 let pro ženy v České republice a 72,47 let pro muže a 79,45 pro ženy ve Slovenské republice, takže rozdíl činil u mužů 2,33 roky ve prospěch ČR a u žen 1,45 roku také ve prospěch ČR.

Jestliže se pozornost zaměří na naději dožití ve zdraví, rozdíly mezi zeměmi se ještě prohloubí. To lze dokumentovat hodnotami naděje dožití dle subjektivního zdraví a dle disability ve věku 65 let. Jak muži, tak ženy v České republice i přes starší věkovou strukturu populace hodnotí své subjektivní zdraví lépe než obyvatelé Slovenské republiky, naděje dožití ve špatném zdravotním stavu ve věku 65 let je tak pro ně kratší než pro muže a ženy ze Slovenské republiky. Výraznější rozdíly mezi oběma státy jsou pak patrné v případě naděje dožití podle disability. Muži na Slovensku ve věku 65 let mají o 3 roky kratší „naděje dožití bez omezení běžných činností“ oproti českým mužům. U žen je tento rozdíl 4 roky.

12. Evropská populační konference (pokračování)

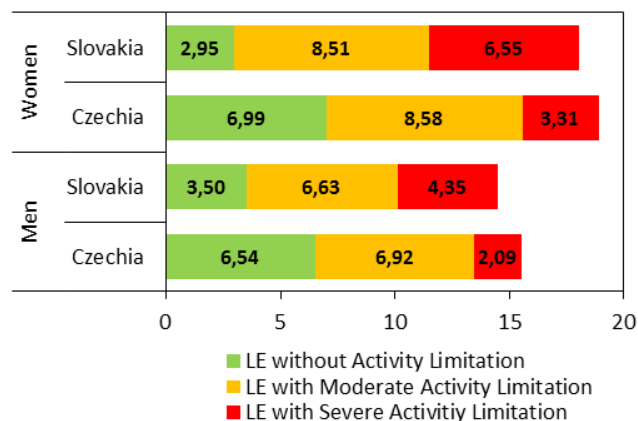
I když prevalence daného zdravotního stavu byly převzaty z jednoho zdroje, šetření EU-SILC 2012, na datech bylo možno demonstrovat také určité metodické rozdíly v přístupu obou zemí ke studovanému jevu. Mimo to byly hodnoty naděje dožití ve zdraví zjištěné na základě dat EU-SILC srovnány s výsledky, které byly založeny na datech European Social Survey 2012. Ukázalo se, že hodnoty ukazatelů zpracované na základě EU-SILC vycházejí výrazně horší.

Naděje dožití dle subjektivního zdraví ve věku 65 let, ČR a SR, 2012

Zdroj: EU-SILC 2012

Naděje dožití podle disability ve věku 65 let, ČR a SR, 2012

Zdroj: EU-SILC 2012

Příští Evropská populační konference se bude konat ve dnech 31. srpna až 3. září 2016 v Mohuči. Ani toto město není od České republiky příliš vzdáleno, takže je na čase přemýšlet o tématech dalších vystoupení.

Ludmila Fialová – Klára Hulíková – Olga Kurtinová

Pozvánka na diskusní večery České demografické společnosti

Diskusní večery České demografické společnosti, které se konají v posluchárně Z1 Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, Praha 2, 2. patro (lze použít výtah) v 16.30 hodin – vždy ve středu. V průběhu měsíců květen–září se diskusní večery nekonají z organizačních důvodů. Na druhé pololetí roku 2014 jsou naplánovány tyto přednášky:

15. října 2014

Analýza pracovní neschopnosti a prezentismu v České republice

(Mgr. Jana Krutská, Ph.D., ČSSZ Praha)

19. listopadu 2014

Dlouhodobá péče o seniory v České republice a evropských zemích v kontextu demografického stárnutí

(Mgr. Hana Nerušilová, KDGD PŘF UK v Praze)

10. prosince 2014

Demografická avantgarda: Židé v Čechách mezi osvícenstvím a Šoa

(RNDr. Jana Vobecká, Ph.D., KAICIID Vídeň)

Máte-li zájem o zveřejnění informace o publikaci, která Vás zaujala, o semináři nebo konferenci, které připravujete, zašlete ji na adresu Společnosti. Zařadíme ji do dalšího čísla Zpravodaje, případně na internetové stránky Společnosti, jež se nalézají na adrese <http://www.natur.cuni.cz/cds>. Zpravodaj můžete dostávat e-mailem; stačí sdělit adresu sekretářce společnosti na adresu demodept@natur.cuni.cz.

Zpravodaj České demografické společnosti

Vydává Hlavní výbor České demografické společnosti, Albertov 6, 128 43 Praha 2 (demodept@natur.cuni.cz).

Redakční příprava a zabezpečení. Hlavní výbor ČDS

Odpovědná redaktorka čísla 63/2014: Ludmila Fialová; technická redakce: Luděk Šídlo

Neprodejné; vychází 3x ročně.

ISSN 1213-7480